

ПОГЛЯДИ СУЧАСНИХ МОВОЗНАВЦІВ НА ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВИРАЗНІСТЬ»

Мелкумова Т. В. Погляди сучасних мовознавців на тлумачення поняття «виразність».

У статті йдеться про тлумачення поняття «виразність» у сучасному мовознавстві. Розглянуто різні погляди лінгвістів на співвідношення понять виразності й експресивності: ототожнення виразності й експресивності; виразність – родове поняття до експресивності й інших якостей мовлення; виразність – похідне від категорії експресивності чи паралельне до неї поняття.

Ключові слова: виразність, виразний, експресивність, експресивний, експресія, висловлювання.

Мелкумова Т. В. Взгляды современных лингвистов на толкование понятия «выразительность».

В статье идет речь о толковании понятия «выразительность» в современном языкознании. Рассматриваются различные взгляды лингвистов на соотношение понятий выразительности и экспрессивности: отождествление выразительности и экспрессивности; выразительность – родовое понятие к экспрессивности и другим качествам речи; выразительность – производное от категории экспрессивности или параллельное к ней понятие.

Ключевые слова: выразительность, выразительный, экспрессивность, экспрессивный, экспресия, высказывание.

Melkumova T. V. Views of modern linguists in the interpretation of the “expressiveness” concept.

The article deals with the interpretation of the “expressiveness” concept in modern linguistics. Scholars qualify speech expressions in different ways. It is quite clear that there is a distinction between speech expressiveness and accuracy, figurativeness, logic, etc. As for the interrelation of expression and expressiveness in linguistics, there is still a controversy,

represented by four positions: the identification of expression and expressiveness; expression is a generic notion of expressiveness and other qualities of speech; expression derives from the category of expressiveness or it is a parallel concept to it. Often expression is identified with expressiveness, considering these concepts synonymous and explaining expression by means of expressiveness especially in some studies in logic, psychology, linguistics. Thus, certain scholars in their linguistic researching define expression as expressive and figurative means of speech that distinguishes it from ordinary, stylistically neutral speech, making it bright, figurative, and emotionally coloured. Most linguists consider the concept of “expression” and “expressiveness” to be synonymous, confirming this idea with the fact of synonymous notions “expression” and “expressiveness”, recorded by the “Great Defining Dictionary of Modern Ukrainian Language”.

According to the second approach expression is represented as a generic concept of expressiveness and other speech qualities. In this case, the expression of the speech (statements, parts of the text or the whole text) is defined as a set of such characteristics (first of all accuracy, logic, clarity, expressiveness), which provide its full perception by the addressee (information understanding as close as possible). Speech qualities that determine speech expressiveness obtain different degrees of relevance (significance). Sometimes they are implemented by various expression means in functional speech styles. In terms of the third position expression is the derivative of the expressiveness concept that makes the language expressively coloured. Expressiveness is thus interpreted as a semantic category, which gives the expression due to the interaction in the content aspect of the language units, the text, the evaluative and emotional attitude of the speaker to the fact that happens in the internal or external world. Some linguists perceive expression as a separate linguistic category, which is a specific notion of expressiveness. The fourth approach can be outlined as follows: expression is a synonym of intensity and a parallel concept to expressiveness. It is understood as a kind of pragmatic information related to the concept of intensity (expressiveness). In general, this term delimitation process is very important and future-leading, as it contributes to their proper functioning in all branches of linguistics.

Key words: expression, expressiveness, syntactic expressive means, utterances.

Виразність мовлення науковці кваліфікують по-різному. Цілком зрозумілою є відмінність виразності мовлення від точності, образності, логічності тощо. А от стосовно співвідношення понять виразності й експресивності в мовознавчій науці точиться суперечка, представлена чотирма основними позиціями: ототожнення виразності й експресивності (синонімія понять); виразність – родове поняття до експресивності та інших якостей мовлення; виразність – похідне від категорії експресивності або паралельне до неї поняття.

Чітке розмежування термінів є дуже важливим для лінгвістики, оскільки сприяє їх правильному функціонуванню. Метою нашої розвідки є з'ясувати погляди сучасних науковців щодо тлумачення виразності, переважно у зв'язку із поняттям «експресивність»; також звернемося до кореляції значень слів «виразність» і «експресія».

Виразність часто ототожнюють із експресією, уважаючи ці

поняття синонімічними й пояснюючи експресію через виразність. Наприклад, у логіці: експресія (виразність) – сила прояву емоцій, переживань [3, с. 681]. У філософії експресією називається вираз станів словами, поведінкою, жестами, мімікою: «Про який-небудь об'єкт ми скажемо, що він / воно є експресивним, якщо він / воно вражаючий, сильний, індивідуальний» [9, с. 107]. У психології експресія: 1) виразність; 2) сила прояву почуттів, переживань [5, с. 414].

Ототожнення виразності й експресії трапляється й у лінгвістиці (Г. Акімова, О. Ахманова, Т. Винокур, Д. Ганич, В. Григор'єв, О. Красовська, С. Ожегов, Ю. Оковита, І. Олійник та ін.). А. Єфімов під експресією розуміє виражально-зображальні якості мовлення, які відрізняють його від звичайного, стилістично нейтрального, роблять мовленнєві засоби яскравими, образними, емоційно забарвленими. Отже, дехто з науковців не розрізняє поняття експресії та виразності. Влучно характеризує експресію В. Чабаненко: експресія – це посилення (інтенсифікація, збільшення) виразності [8, с. 7]. Укладачі «Великого тлумачного словника сучасної української мови» кваліфікують експресію як силу вираження, вияву [1, с. 349], що не є співвідносним із тлумаченням виразності в цьому виданні.

Виразність ототожнюють і з експресивністю: «Категорію експресивності можна тлумачити широко (і це поширене тлумачення експресивності), охоплюючи цим поняттям і такі категорії, як емоційність, емоційна оцінка, категорія естетичного, і вузько, розуміючи під експресією особливу виражальну силу, що створюється такими категоріями, як образність, художність, інтенсивність (ознаки, дії, що виражаються), новизна й ін.» (Л. Кисельова) [2, с. 34]; «експресивність – це логіко-емоційна виразність, явище особливої інтенсивності, що досягається як за допомогою окремих різнорівневих засобів, так і градацією якісних і кількісних ознак на всіх рівнях мови, а також засобами із сфери поезики» (А. Мойсієнко) [4, с. 26].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «експресивність» і «виразність» тлумачаться як властивість за значенням «експресивний» і властивість за значенням «виразний» відповідно [1, с. 349]. Укладачі вважають синонімами терміни «експресивний» (який характеризується експресією; виразний) [1, с. 349] і «виразний» (який зовнішніми ознаками передає внутрішні якості, почуття, переживання) [1, с. 155]. Оскільки тлумачення прикметників формують у цьому випадку дефініції іменників,

зрозумілою є думка авторського колективу щодо синонімії понять «експресивність» і «виразність» унаслідок синонімії слів «експресивний» і «виразний».

За другого підходу виразність розглядається як родове поняття до експресивності й інших якостей мовлення. М. Кожина виразність мовлення (висловлювання, частини тексту чи тексту загалом) визначає як сукупність таких якостей (щонайперше – точності, логічності, ясності, експресивності), які забезпечують його повноцінне (максимально наближене до розуміння інформації) сприйняття адресатом. Якості мовлення, що зумовлюють його виразність, мають неоднаковий ступінь релевантності (значущості) та подекуди реалізуються різними засобами вираження у функційних різновидах мови. Так, в офіційно-діловому мовленні точність виявляється насамперед у використанні спеціальної термінології, в однозначності й відсутності образності нетермінологічної лексики. Точність у художньому мовленні означає відповідність мовних засобів естетичному завданню створення образу, тобто їхню мотивованість художнім контекстом [6, с. 37].

Третій підхід можна окреслити так: виразність – синонім інтенсивності та паралельне поняття до експресивності як різновиду прагматичної інформації, пов'язаної з поняттям інтенсивності (виразності) (О. Сковородніков).

Деякі мовознавці сприймають виразність як окрему лінгвістичну категорію, що є видовим поняттям до експресивності. Так, В. Виноградов до кола необхідних досліджень зі стилістичного синтаксису ввів проблему експресивних – виражальних, зображальних – відтінків, притаманних тій або тій синтаксичній конструкції або певним комбінаціям синтаксичних конструкцій.

Основним носієм виразності є стилістична фігура, стверджує Б. Тошович. Вона виникає, якщо мовна одиниця опиняється там, де вона не очікується, до того ж – у незвичному оточенні. Експресивність може бути спричинена й іншими засобами, тому, на переконання Б. Тошовича, експресивність є більш широким поняттям, ніж виразність, точніше, експресивність передбачає виразність (кожне виразне є експресивним, але не кожне експресивне є виразним) [7, с. 23]. Дослідник доходить висновків, що виразність: а) не утворює з експресивністю відношень повної ідентичності; б) у їхній взаємодії виникає відношення часткової сумісності; в) вони

вступають у відношення перехрещення; г) між ними сильно виражене відношення імпліцитності; д) між ними частіше представлене відношення кон'юнкції, ніж диз'юнкції [7, с. 37]. Під виразністю Б. Тошович розуміє «формальну організацію висловлювання без зміни значення задля створення ефекту, збудження емоцій, естетичного впливу» [7, с. 22].

Отже, виразність науковці тлумачать по-різному. Дискусія щодо термінів «виразність» і «експресивність» призвела до появи кількох позицій, щонайменше чотирьох, представники яких мають неоднакові погляди на кореляцію понять. Більшість мовознавців вважає поняття «експресивність» і «виразність» синонімічними, підтвердженням чого є зафіксована словником синонімія прикметників «експресивний» і «виразний». Окрім того, виявлені такі підходи: виразність є родовим поняттям до експресивності й до інших якостей мовлення; виразність є похідним від категорії експресивності чи паралельним до неї поняттям. Загалом розмежування термінів є дуже важливим і перспективним напрямом, оскільки сприяє їх правильному функціонуванню у всіх галузях мовознавства.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия : [монография] / Л. А. Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 160 с.
3. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – [2-е изд., исправл.]. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
4. Мойсієнко А. К. До питання про експресивність / А. К. Мойсієнко // Стилістика укр. мови : зб. наук. пр. / Л. І. Мацько (відп. ред.), Л. О. Ставицька, В. Ф. Чухліб, А. А. Індик. – К. : КДПІ, 1990. – С. 25–28.
5. Психологический словарь / ред. кол. : В. М. Давыдов, А. В. Запорожец, Б. Ф. Ломов и др. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с.
6. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / М. Н. Кожина (гл. ред.), Е. А. Баженова, М. П. Котюрова, А. П. Сковородников. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.
7. Тошович Б. Экспрессивный синтаксис глагола русского и сербского / хорватского языков / Б. Тошович. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 560 с.
8. Чабаненко В. А. Речевая экспрессия и актуальные вопросы украинской лингвостилистики : дисс. ... д-ра филол. наук / В. А. Чабаненко. – Запорожье, 1983. – 490 с.
9. Grlić D. Enciklopedijski leksikon Filozofija / Urednik D. Grlić. – Beograd : Interpres 1973. – 529 s.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2017 р.